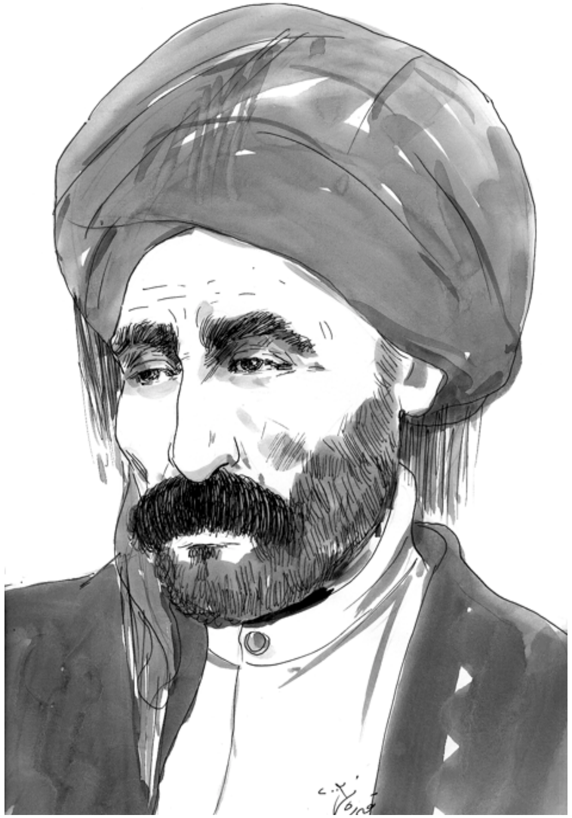

سەید براکە

بەشی هەژدەمین

سەید براکە ١٧٩٥-١٨٧٣

ژیانی سەید براکە

حەیدەر کوڕی مەنسووڕ لە ساڵی ١٧٩٥ لە گوندی «تووت شامی»ی ناوچەی «دۆڵی دالان»ی هەرێمی کرماشان لە دایکبووە. نازناوی یا ناوی تایبەتی لە کۆمەڵەی یاران و ڕێکخراوی ئایینی یارسان (ئەهلی هەق) سەید براکە بووە، لە کتێبی پیرۆزی یارسان سەرەنجام و دەسنووسی کاکەیی و یاداشت و دەسنووسی کاکە ڕەزا زانیاری لە بابەت سەید براکە و ڕێکخراوی یارانی هەیە، بەپێی ئەو سەرچاوانە بنەماڵەی خامۆشیی سەید بوون و، لە تووت شامی نزیک گەهوارە دەژیان، سەید براکە یەکێکە لە ئەندامانی ئەم خێزانە پیرۆزەی ئایینی یارسان.

سەید براکە بەهۆی ئەوەی لە بنەماڵەیێکی یارسان پەروەردە بووە زانست و زانیاری و تیۆرییەکانی ئایینی لە ڕێبەر و گەورە پیاو و خوێندەوارانی ئەو سەردەمەی دەوروبەری ژیانی خۆی وەرگرتووە، لەپاشانا وەک ڕێبەرێک چۆتە ناو نهێنییەکانی ئایینەکە و، ڕێکخراوێک بەناوی یارانی سەید براکە دروست بووە و خۆی سەرۆکایەتی کردووە.

ڕێکخراوی ئایینی یارسانی سەید براکە بە «دەورەی خامۆشی» ناو دەبرێ و بەرهەمی شیعریشی «کەلامی سەید براکە»ی پێ دەوترێ. یارانی سەید براکە یا ڕێکخراوی بریتی بوون لە ٣٦ کەس، بەناوی یارانی سەید براکە ناسرابوون، هەموویان شاعیر بوون، کەم و زۆر بەرهەمی شیعری ئایینییان هەبوو، کۆمەڵە شیعرەکانیان بەناوی خۆیانەوە تۆمار کراوون. بەناوبانگترین دەروێشانی ئەم ڕێکخراوە: دەروێش نەورۆزی سۆرانی (سۆران ناوی گوندێکە لە ناوچەی سنجاوی کرماشان)، شا تەیموور قولّیی بانی یارانی، زولفەقاری گۆران بوون. بەم جۆرە سەید براکە خۆی و هەموو شاعیرانی ئەم ڕێکخراوە لە کتێبێکدا کۆکراوەتەوە بەناوی «دەورەی حەیدەری»یەوە، دیارە ناوونیشانی ئەم دەورەیە لە ناوی تایبەتیی سەید براکە خۆی وەرگیراوە. بێ گومان ئەم دەورەیە لە مێژووی ئایینی یارساندا قۆناغێکە لەو دەورانەی ئەم شاعیرەمان یەکێک بووە لە چوار فریشتەکانی ئەو کەسەی کە گیانی کردگار چووبووە ناو لەشیەوە بەپێی تیۆری دۆنان دۆن (التناسخ والتقمص).

سەرچاوەکانی ئایینی یارسان ئەوە دەگێڕنەوە سەید براکە لە ساڵی ١٨٧٣دا کوژراوە و لە مەڵبەندی لەدایکبوونی نێژراوە، ئارامگەی مەزاری هەموو یارسانانە. مەسەلەی کوشتنی ئەم شاعیرە لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەمدا کارێکی ئاسایی بووە لەلای هەردوو دەسەڵاتی کە کوردستانیان لەنێوان خۆیاندا دابەش کردبوو، لە سنووری ڕۆژهەڵات دەسەڵاتی قاجاری عەجەم و، لە ڕۆژئاوا دەسەڵاتی عوسمانیی تورک. ناوچەکانی بنەماڵەی خامۆشی ئەو کاتە سەر بەدەوڵەتی قاجاری بوون، ئەمانە و

عوسمانییەکانیش ئایینی یارسانیان بە«لە دین دەرچوو» لە قەڵەم دەدا، هەردوو دەوڵەتی سوننە و شیعە یارسانیان (ئەهلی هەق، کاکەیی) بەڕافزی و عەلی ئیلاهی ناو دەبرد، ئەم ناوە تاوانێکی گەورە بوو، چونکە ڕاستەوخۆ دەسەلات بەخەڵکی دەوت: ئەمانە عەلی دەپەرستن. ئایا ئەمە بۆ موسوڵمانێکی سوننی یا شیعی بەس نەبوو ئەو کەسە بکوژێ! لەبەر ئەوە کارێکی ئاسایی بوو یەکێکی وەکو سەید براکە بە کوشتن کۆتایی بە ژیانی بهێنرێ.

ڤلادیمیر مینۆرسکی ئەوە دەگێڕێتەوە یەکێک لە نەوەکانی سەید براکە بەناوی (سەید ڕۆستەم کوڕی سەید ئەیاسی کوڕی سەید براکە) تا ساڵی ١٩٢٠ لە ژیاندا بووە، هەروەها دەڵێ هەردوو شاعیری گۆرانزەمین دەروێش نەورۆز و شا تەیموور قولّیی بانی یارانی لەژێر سایەی سەید براکە و لەناو ڕێکخراوی ئەو ژیاون و شیعریان بۆ وتووە.

شیعری سەید براکە

شیعری سەید براکە وەکو هەموو شیعری ئایینی یارسان سروودی پێ دەڵێن، ئەو سروودانەی لە پاش شاعیر بەجێ ماون «کەلامی سەید براکە»یان پێ دەووترێ. شاعیر یەکێک بووە لە گەورە گەورەکانی ئایینی یارسان، لەدوای خۆیدا کردەوە و وتەکانی بوون بەبەڵگەی گرنگ لە ئەدەبیاتی ئایینی یارساندا.

شیعری ئەم شاعیرە ئەوەی لەبەر دەستدایە بریتییە لە پارچە لیریکی کورت (سروود). هەر پارچەیێکی لە پێنج دێڕە شیعرەوە تا هەشت دێڕە شیعر پێکهاتووە، هەموو شیعرەکان لەسەر کێشی میللی خۆماڵی سیلاب هۆنراونەتەوە قافیەیان جووت قافیەیە (مەسنەوی، موزدەویج)ە.

لەڕووی ناوەرۆکەوە شێوەی سۆفیزمیان پێوە دیارە، سروودەکانی سەید براکە وەکو سروودی ئایینی یارسانانی سەدەکانی ناوەڕاست نییە، ئەو شیعرانەی خەریکی ڕوونکردنەوەی مێژووی ئایینی یارسان بوون، وێنە و مانای شیعرەکانیان لە پاڕانەوە و موناجات و دوعا و دیاریکردنی خوو و ڕەوشت و ناوهێنانی کەسانی پیرۆزی ئایینەکە بوو، کەچی شیعری سەید براکە وەکو شیعرێکی شمولیی گێتیی سۆفیزم دەکەوێتە بەرچاو، لەوێدا تارمایی ئایینێکی دیاریکراو نابینرێ، بەڵکو شیعرەکە وەک ڕەنگدانەوەیێکی هەموو ئایینەکانی ناو کۆمەڵی ئادەمزاد خوایی و بت پەرستی خۆی دەنوێنێ. بێ گومان زۆر کەمیش هەست بەوە دەکرێ لەملا و لەولا زاراوەیێکی تایبەتی ئایینی یارسانی بەکارهێنا بێ، وەکو «چل تەن» و «سێ شاعیرەکە»ی لەمەڕ خۆی.

ئەو شیعرانەی لەو ماوەیەدا بلاو دەکرێنەوە بەڕووکەش جۆرە سروودێکن لە گێتیی سۆفیزمدا لەلاهووت و سۆفیزمی هەموو ئایینەکان دوورکەوتوونەتەوە، بەڵام بەناوەرۆک لە هەموویانەوە نزیکن، بەتایبەتی لە ئایینی یارسان.

نموونەی سروودی سەید براکە

-١-

کردگاری زێڕناس

لە سروودێکی موناجات ئاسایی سەید براکە دەڵێ:

سفید سیفەتان، سفید سیفەتان
جەم سیفدەوان، سفید سیفەتان
کالای کارخانەی ساحێب مۆبەتان
سەرمەشق نە دوکان تاتێ هیمەتان
مەعلووم بۆ نەلای توغرای قەڵەم زەڕ
زێڵ زین زوڵاڵ جەلادان وەفەڕ
بەڵێ وە شەرتێ چون مایەداران
هەر شەرت و ئیقرار وێنەی توجاران
ڕۆژ وەڕۆژ فێشتەر مەشقش تەمام بۆ
دوور نە بەین و بەس بۆرەجەمام بۆ
وە سەور ئوموور، وە سەقام سەخت
مایەت نە دوکان سەڕراف بکەر نەخت
وەی تەورە مەبۆ نە سەر و یەردەن
باقی وات واتای مەنەی بێ شەردەن

واتاکەی:

ئەی پاک سیفەتان، ئەی پاک سیفەتان
لای کەسانی پاک، ئەی پاک سیفەتان
پێویستە بەرهەمی کارخانەی موبەتانی دانا بکرێ
سەردەقی لە دوکانی خاوەن توانایانی نهێنی بشکێنێ
قەڵەمی زێڕین لەناو تورڕە (توغرا) ئاشکرایە
فیکر و هۆشی زوڵاڵی پڕ لە سوود و فەڕی تێدایە
بەڵێ بە مەرجێک وەک مایەداران (سەرمایەداران) لەسەری دەڕۆن
بەو مەرج و بەڵێنەی کە بازرگانان دەیدەن
ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر مەشق ڕوو دەکاتە تەواوبوون

کەچی هێشتا دوورە لە ئەنجام و گەیشتن بەئامانج
بەئارامی و هێمنی بەڕێگەی سەختدا بڕۆ
سەرمایەت لە دوکانی زێڕناس (صراف) ورد بکەرەوە
بەم جۆرە نەبێ ژیان ناچێتە سەر
ئەوەی لەسەر ئەم ڕێیە نییە، ڕێی ڕاستی نەگرتووە

لەم لیریکەدا سەید براکە گیانی کردگاری بردۆتە ناو لەشی زێڕناس یا جەوهەرناس و کردوویەتی بەبەڵگە و توانای کردگار، ئەوە لەگەڵ بیروباوەڕی ئایینی یارسان دەگونجێ. شاعیر قسە لەگەڵ یاران دەکا، ئەوانەی پێڕەوی ئەم ئایینە دەکەن بە سیفەت پاک ناویان دەبا، هەموو تاکێکی ئەو ئایینە پێویستە ئامۆژگاری مووبەدە دانا و پیرۆزەکان وەربگرن، دەبێ ئەو نهێنییانەی بەقەڵەمی زێڕین لە تووڕەکاندا (توغراکاندا) شارراونەتەوە ئاشکرا بکرێن، ڕێی گەیشتن بەحەقیقەت (توانەوە لەناو کردگاردا) کارێکی سەختە، کاتی زۆری دەوێ، هێمنی و لەسەرخۆیی گەرەکە. بەلای شاعیرەوە ڕێی ڕاست بیروباوەڕی «دۆنادۆن»ە ئەوەی ئەم ڕێگەیە نەگرێ بەهەڵەدا دەچێ.

لەم بۆچوونانەی سەید براکە ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێ بنیادی ئایینی یارسان لەسەر بنچینەیێکی سۆفیزمی کۆزمۆسی دامەزراوە و باوەڕی بەیەکێتیی بوون (وحدة الوجود) هەیە.

-٢-

بنیامینی سەهاکی کردگار

لە لیریکێکیدا سەید براکە لە ڕەمزێکی کردگار دەگەڕێ لە بنیامیندا دەیدۆزێتەوە:

عەجەو بەزمێ دیم، عەجەو بەزمێ دیم
نەی وەقت شەفەق عەجەو بەزمێ دیم
وە مەیل چەند کەس مەگێڵیام مەشیم
تا یاوام وە پای درەخت عەزیم
یاوام وە بازاڕ بەند ڕاست بەن
دیام دیم یارم نەڕووم حازرەن
مەبۆ وە ڕاوە وێنەی سەوڵ ساف
وەرگێڵیا جە نیم بێ لاف و خیلاف
ڕوو کەرد وە مۆبەت وە شیرین گوفتار
گا مەیل وە کەمێن گا ڕاز بەدکار
خولاسە تا دەرب ورازان کەردن
هەردوو دەس پەیوەس پێچان نەگەردن

دەھەن نەگـەڵووی من مـات و مـەدهۆش
تفـڵێ نەوسـاعـەت مـەوانش خـامـۆش
ئێســـا هەم وە مـەیل بنیـامین جـەم
نەو مـەیل و مـۆبەت مـەیلش نەبۆ کـەم

واتاکەی:

بەزمێکی سەیرم دی، بەزمێکی سەیرم دی
لە کاتی بەرەبەیاندا بەزمێکی سەیرم دی
بە ئارەزووی بینینی چەند کەس لە هاتوچۆدا بووم
تا گەیشتمە بن دارێکی زۆر گەورە
لەوێوە ڕووم کردە بازاڕ و گەیشتمە ڕاستی
یارم ڕوو بە ڕووم بووەوە و چاوم پێی کەوت
وەک سەوڵی ساف بەرێوە دەڕۆیشت
بێ لاف و گەزاف ڕێگەی دەبڕی
مووبەدی دانا بەقسەی شیرین ڕووی تی کردم
هەندێ مەیل و نزیک بوونەوە، هەندێ رازونیاز
بەکورتی بەرێگەوە ئامۆژگاری بڵاو دەکردەوە
بەهەردوو دەست، دەستی لە ملم کرد
تەڕایی ناو گەرووم مات و مەدهۆش بوو
نەوزاد لەو کاتەدا ژیانی لەناو نە دەچوو
ئێستاش مەیل و خۆشەویستی بنیامینی جەم
مەیلی مووبەدی دانا وەکو خۆیەتی، کەم نەبۆتەوە

لەم لیریکەدا سەید براکە لە گیانی کردگار دەگەڕێ. لە بەرەبەیانێکدا بەڕاستی یا بەخەون دەست دەکا بەگەڕان، لە جێـیێک تا دەگاتە لای درەختـێکی گـەورە، ئینجا بۆ بازاڕ، لەوێ یاری دەدۆزێتـەوە. یار مووبەدی دانایە، گیانی کردگارە، بەخۆشی پێشوازی لە شاعیر دەکا، دەستی لە ملی دەکا، قسەی خۆشی لەگەڵدا دەکا. دیاربوو مووبەدی دانا (کردگار) مەیلی خۆشەویستی بەرامبەر بەشاعیر مابوو و کەمی نەکردبوو، لەم شیعرەیدا گیانی کردگار لە بنیامین دەدۆزێتەوە.

ئەوەی ئاشکرایە ئەوەیە دەورەی یەکـەمی دۆنادۆنی یارسـان لەپاش بڵاوبوونەوەی ئاییـنی ئیـسلام دەورەی (عـەلیی کوڕی ئەبوو تالیب)ی خەلیـفـەی چوارەمی ڕاشیـدین بوو، لەدوای ئەم دەورەیەوە و تا ئێستا دۆنا دۆن لە ناو کەسانی کورد ڕووی داوە. دەورەی یەکەمی قۆناغی کوردی گیان لە لەشی شا خۆشین بوو، لەم شیـعرەی سەید براکە ناوی بنیامین هاتووە، ئەمە یەکێکە لە چوار مەلایەکەتەکەی کە

گیـانی کـردگـار لەناو لەشی سـوڵتـان سـەهاکی سـەرکردەی دەورەی دووەم و دروشـمی کـردگـار بووە. مەلایەکەتەکانی سوڵتان سەهاک ئەمانەن: بنیامین، داوود، پیر مووسا، مستەفا، (دایراک)یش ئەو کیژەیە بەبێ پیاو منداڵی دەبێ.

-٣-

دەنگی یار (کردگار)

لەم لیریکـەدا سەید براکە ڕوو دەکاتە یارانی و ڕووداوێکی نهێنی بۆیان دەگێڕێتـەوە، دەنگی کردگار لەسەر کێو بیستراوە:

یاران نەخـامـۆش، یاران نەخـامـۆش
شـەوێ نەشـەوان نەخـاو خـامـۆش
وێنەی سـیـاوەحش سـیـای سـەواد پۆش
دیم سـەدای قـووتووی یارم هانەگـۆش
وە جـەخت مـەشـاخـا نەوبەند سـەرکـۆ
قـەواقـووی یاران ئاخـر بێ وەڕۆ
نەو سـەدا و دەنگە چەند کـەس خـرۆشا
بێـدار بیم نەخـاو دەروونم جـۆشـا
ئێـسـا هام نە فکر ئەو سـەدا و خـرۆش
وە مـەیل بنیـام هەم بەیۆوە گـۆش

واتاکەی:

یاران خامۆشم، یاران خامۆشم
شەوێ لە شەوان لە خەو خامۆش بووم
وەک سیاوەحشی ڕەشی ڕەشپۆش
دەنگ و سەدای یارم بەرگوێم کەوت
لەسەر کێوێک دەیشاخاند و دەینالاند
هاوار و ناڵەی یاران ئاشکرا و دیار بوو
لەو دەنگە دەنگە چەند کەس خرۆشا
لەم هاوارەدا لە خەو هەڵسام و وریا بوومەوە
ئێستا تەنیا بیر لەو دەنگ و خرۆشانە دەکەمەوە
ئەوەی ئارەزووی دەکەم لەوێ دەیبیستم

لەم لیریکەدا سەید براکە هونەروەرانە لە ڕووی داهێنانی ئەدەبییەوە ئاماژە بۆ دوو هەڵوێست دەکا لە گێتیی سۆفیزم بەگشتی و ئایینی یارسان بەتایبەتی جێگەی ڕێزگرتن و بایەخ پێدانن، یەکێکیان کەسایەتی سیاووش (سیاوەحش)ە، ئەمەیان بووە بەرەمزی خۆڕاگرتن و کۆڵنەدان لە ئەفسانەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و، فەرماندەی جەنگە ئەفسانەییەکانی ئێران و تۆران بووە؛ ئەوی دیکەیان مووسا پێغەمبەرە، لەلای یارسانی ئێستا و لە مێژووی کۆنی ئایینەکە یەکێک بووە لەو پێغەمبەرانەی بەپێی تیۆریی دۆنادۆن گیانی کردگار چۆتە لەشیەوە.

لەم لیریکەدا شاعیر لە دەنگ و سەدای یار (مووسا پێغەمبەر) لە خەو ڕادەچەنێ لەو دەمەی لەسەر کێوی سینا (حۆریب) گفتوگۆ لەگەڵ کردگاردا دەکا، وەک سیاووشی پاڵەوان خۆی دەگەیەنێتە شاخ. یاران دەکەونە حاڵی خرۆشان و جەزبەی خوایی، وەکو بڵێی دەبن بەبینەری ئەو شانۆگەرییەی لەسەر شاخی سینا دەنوێنرا. شاعیر تەنیا بیر لە گفتوگۆکە دەکاتەوە، چونکە ڕەنگدانەوەی ئارەزوو و ویستی ناو دەروونی بووە.

-٤-

گەیشتنی بەکردگار

لەم لیریکەدا سەید براکە بەپێچەوانەی دڵداریی حەقیقی و مەجازی؛ کە دڵدار نابێ بگاتە دلبەر، ئەو بە یاری شاد دەبێ:

عەرەب دوجەیلم، عەرەب دوجەیلم
عەرەب وە عەرەب، قەیس دوجەیلم
ئەتۆ لەیلەنی من لەیل لەیلم
ئەسرین دیدەچون سەیلات کەیلم
بیم وەسەر قەتار قەتار شاهی
و یەردم نەبان پێڵ کە چ راهی
دۆسان مزگانی ها یاوام وە لەیل
وە بۆی عەتر لەیل دەماغ کەردم کەیل
دیدە دیدەی لەیل نەناسۆ وە وێش
کۆربۆ نابینا، بەدتەر بەیۆ پێش

واتاکەی:

عەرەب من دوجەیلم، عەرەب من دوجەیلم
عەرەب لەگەڵ عەرەب، من قەیسی دوجەیلم

ئەتۆ لەیلای، من لەیلای لەیلام
فرمێسک لەناو چاوم وەک لافاو دێتە خوارێ
بووم بەسەرۆکی کاروان، کاروانی شاهی
بەسەر پردێکی سەر لاڕێییێکی خوار تێپەڕیم
دۆستان مزگێنییان دامێ کە گەیشتمە لەیلا
دەماغم پڕ کرد لە بۆنی عەتری لەیلا
چاوێک ئەگەر چاوی بە لەیلا نەکەوێ
کوێر بێ، نابینا بێ، بەرپێی خۆی نەبینی

لەم لیریکەدا سەید براکە لەیلا دەکا بەقاوغی گیانی کردگار، هەناسەیێکی دڵداری حەقیقی دەدا بە ئەڤینییەکەی نێوان لەیلا و مەجنوون، لە ناوەرۆکی تراجیدیای ڕۆمانتیکییانە دەری دێنێ، چونکە بەسەرهاتەکە بەکارەسات کۆتایی دێ و، هەردووکیان دەبێ نەگەنە مراد و لەناو بچن، کەچی لێرەدا شاعیر هەوڵ دەدا گیانی خۆی لەگەڵ گیانی کردگار ئەوەی لەناو لەشی لەیلا پارێزراوە بگەنە یەک و لەناو یەکتریدا بتوێنەوە و «یەکێتیی بوون» دروست ببێ.

لەم شیعرەدا ئاوڕدانەوەی هونەری جوان دەکەوێتە بەرچاو، شاعیر ناوی وەکو عەرەب و دوجەیل دەبا، عەرەب مەقامێکی تایبەتی لای یارسانان هەیە، چونکە دەورەی پاش ئیسلام بەپێی تیۆرییەکانی دۆنادۆن «دەورەی عەلی» پێ دەوترێ، ئەوەی گومانی تێدا نییە ئەوەیە یارسانەکان بایەخێکی ئەوتۆ بەلایەنی قەومی نادەن، بەڵام ئەوە هەیە مێژووی ئایینی یارسانی تازە و نوێ کردنەوەی تیۆرییەکانیان لە دەورەی عەلییەوە دەست پێ دەکا، ئەوەی پێوەندیی بەعەرەبەوە هەبێ وەک نەتەوە تەنیا لەم دەورەیەدا بووە، لەپاش ئەو و تا ئەمڕۆش ڕێبەر و مورشیدانی یارسان هەموویان کورد بوون، ناوهێنانی دوجەیل کە ناوی بیابانانی باشووری عێراقە لەبەر ئەوە بووە چونکە شانۆی بەسەرهات و ڕووداوەکانی دڵداریی لەیلا و مەجنوون بووە. سەید براکە خۆی کردووە بەقەیس تەنیا جارێک ناوی هێناوە. لەیلا ڕەمزی کردگارە لە شیعرەکەدا شەش جار ناوی بردووە، شاعیر بەکۆمەڵێک وێنەی شیعری جوانی ناو ئەم لیریکە بەگیانی کردگار شاد دەبێ کە لەناو پەیکەری لەیلا بەدی کردووە.

-٥-

لەیلا کردگارە

ئەم لیریکەی سەید براکە وەکو ئەوەی پێشوو قارەمانەکەی لەیلای مەجنوونە:

دڵە ئەو کۆی نەشت، دڵە ئەو کۆش نەشت
وە یادت مەیۆ وێڵ بێت نەکۆ ینەشت
ئەسرین نەدیدەت چون سێلاو مەدەشت
سووەیل بێ ئاما وەی تەورە تۆ ڕەست

هەی دڵ نەپایەی لەیلا بنیە سەر
پەنابەر وە زات پادشای داوەر
جام جەم بنیام، بنیام جام جەم
دۆستان مزگانی شاباز بی مەحکەم

واتاکەی:

ئەی ئەو دڵەی لە کێوی نەجدە، ئەی ئەو دڵەی لە کێوی نەجدە
لە بیرتە وێڵ و سەرگەردان بووی لە کێوی نەجد
فرمێسک لە چاوتدا وەک لافاو دەهاتە خوارێ
ئەمە ئەو لافاوە بوو بەم جۆرە تۆی بەرز کردەوە
ئەی دڵ بۆ پایە و پلەی لەیلا سەردانوێنە
پەنا بۆ پاشای دادپەروەر ببە
جامی جەم ڕەمزی بەزەیی خواییبیە
ئەی دۆستان شابازی گەورە (خوا) مەستی ئەو جامە بوو

لە لیریکی پێشوودا سەید براکە پەیکەری لەیلای کردبوو بەمەڵبەندی گیانی کردگار، بۆ ئەوەی لەگەڵ گیانی خۆی «یەکێتیی بوون» دروست بکا، واتە گەیشتن بەدلبەر. لەم لیریکەدا خۆی کردووە بەمەجنوون بەبێ ئەوەی ناوی ببا، هەرچی ناوی لەیلایە ئەویش یەک جار هاتووە. ئەم جارە شاعیر ناوچەی نەجدی بیابانی جزیرەی عەرەبی هەڵبژاردووە و کردوویەتی بەشانۆی بەسەرهاتی مەجنوون. گیانی شاعیر لەناو پەیکەری مەجنوون بووە، وێڵ و سەرگەردان لە سارای نەجد سووڕاوەتەوە، هەمیشە فرمێسک لەناو چاوی قەتیس ماوە، بەشوێن لەیلا گەڕاوە چونکە ڕەمزی کردگاری دادپەروەر بووە، گیانی خۆی و لەیلا و کردگار سێ کوچکەی یەکێتیی بوونە، هەموویان مەستی جامی خودایی بوون. سەید براکە لەم لیریکەدا لەیلای وەک ڕەمزێکی دیکەی دۆنادۆنی یارسانان هەڵبژاردووە.

-٦-

پیر مووسا کردگارە

لەم لیریکەدا سەید براکە یادی سێ یارەکەی خۆی و پیر مووسا و هەندێ کەسانی دیکە دەکاتەوە:

جەو یار پەی خەوەر، جەو یار پەی خەوەر
سێ دۆست ئینتیزار جەو یار پەی خەوەر
هەر سێ سەر توفەیل گوڵبانگ سەحەر
موحتاج پەرێ شەوق شوعلەی شوعلەدەر

وە مەزموون سەبت تەعلیقەی سەر مۆر
زاڵ چەنی ڕۆستەم ڕەخش مەساف جۆر
ئامان ئەو مەیدان سەرای داڵەهۆ
تەمام ئاراستێ خواجای یەمەن کۆ
چون ڕۆستەم چەنی ئەو خاقان چین
ستێزا و یاوا وە فەڕ ئی زەمین
یەقین دۆستانیش مەیاوان وە فەڕ
خیلاف نەدارۆ حەرف قەڵەم زەڕ
دەور مەدان نەدەور چون حوسێن نام
تەحقیق نەمەیدان نەداران ئارام
نوشتەی مووسا خیلاف نەدارۆ
دۆست ڕاست پاکساز باوەڕ بدا ڕۆ

واتاکەی:

لە یارەوە هەواڵ گەیشت، لە یارەوە هەواڵ گەیشت
سێ دۆست چاوەنۆڕ بوون، لە یارەوە هەواڵ گەیشت
هەر سێ کەسەکە لە تاریک و لێڵی بەیانیدا
پێویستیان بەشەوق و تیشکی شوعلەدەر بوو
لە ناوەڕۆکی تۆماری وتەی سەر مۆر
زاڵ وەکو ڕۆستەم سواری ڕەخش بوو
مەنزڵیان سەرای کێوی داڵەهۆ بوو
خواجای کێوی یەمەن هەمووی ڕازاندەوە
وەک ڕۆستەم بەگژ خاقانی چیندا چوو
جەنگی کرد و سەرکەوت، پیرۆزی هێنایە زەوی
بێ گومان دۆستانیش چاکەیان پێگەیشت
هیچ هەڵەیێک لە نووسینی قەڵەمی زێڕیندا نییە
ئەو دەورەی بەناوی حوسێنەوەیە
بەڕاستی لە مەیداندا بێ ئارامن
لە نوشتەی (قسە و شیعری) پیر مووسا هیچ هەڵەیێک نییە
باوەڕتان بەدۆستی پاک و ڕاستگۆ هەبێ

لەم شیعرەی سەید براکەدا دەورکردنەوەییێکی سامانی سۆفیزم و هەندێ لایەنی بناغەی ئایینی یارسان و گێڕانەوەی ئەفسانەیی بەدی دەکرێ. باس لە هەر سێ شاعیرە دیارەکانی دەورەی خۆی دەکا: دەروێش نەورۆزی سۆرانی، شا تەیموور قولّیی بانی یارانی، زولفەقاری گۆران. ئاماژە بۆ ئازایی و خۆگری زاڵ و ڕۆستەم دەکا، بەتایبەتی لە جەنگەکانی لە دژی خاقانی چین. لە ڕێبەر و گەورەپیاوانی ئایینی یارسان ناوی حوسێنی شەهیدی کەربەلا و خواجای کێوی یەمەن دێنی، ئەمانە کەسانێکی ڕەمزن لە ئایینی یارساندا. شاعیر یارانی دەبا بۆ لوتکەی شاخی دالّەهۆ، چونکە لە جێگە پیرۆزەکانی ئەو ئایینەن. لەوێ لەگەڵ کردگار موناجات دەکەن.

سەید براکە لەم پارچە شیعرەدا دیوانی شیعری ئایینی کە خۆیان دەفتەری پێ دەڵێن و بەتۆماری ئەزەلی (لەوحی مەحفووز) ناوی دەبەن، هونەروەرانە ئەو دیوانە یا دەفتەرە بە ڕستەی «ناوەرۆکی تۆماری وشەی سەربەمۆر» دەخاتە بەر چاو، هەر بۆ ئەو دیوانە شیعرییانە دەڵێ «هیچ هەڵەیێک لە نووسینی قەڵەمی زێڕیندا نییە». ئەم ڕستەیەی دوایی بۆ ناساندنی شیعری پیر مووسا بەکاردێنێ.

پیر مووسا میانەیی (١٢٨٢-١٣٧٠م) یەکێکە لە ٧٢ یارانی سوڵتان سەهاک، هەندێکیان شاعیر بوون، یەکێک لەوان پیر مووسا میانەیی بوو.

-٧-

کردگار زێڕناسە

سەید براکە ئەم لیریکەی بۆ هەندێ لە دەستوورە گشتییەکانی ڕێگەی هەق هۆنیوەتەوە:

دەروێش دەروێشـــان، دەروێش دەروێشـــان
دەروێش مـــەولا، ئاغـــەی دەروێشـــان
وە ڕەمـــز و ڕەوشت ڕیازەت کـــێـــشـــان
وە جـــەم و چل تەن یار نەدڵـێـــشـــان
هەر کـــــەسێ کـــــە ڕا وەیار بزانـۆ
ســەڕرافـــەن ســەڕراف کــە پێش مـەوانۆ
مـــە بۆ کـــە ســـەڕراف دانە شناس بۆ
خـــەور نە ئەســـرار خـــاس و ناخـــاس بۆ
نەک چون لێـــــلاوان وێـڵ نە هەردە بۆ
وێڵ و ســـەرگـــەردان ڕاگـــوم کـــەردە بۆ

واتاکەی:

ئەی دەروێشی دەروێشان، ئەی دەروێشی دەروێشان
ئەی دەروێشی مەولا، ئەی ئاغای دەروێشان

بەڕەمز و ڕەوشت گۆشەگیرن لە وڵاتی سۆفیزم
چل کەسی جەمخانە یار لە دڵ ناهێننە دەرەوە
هەر کەسێک ڕێ (ڕێی ڕاست) بەیار بزانێ
سەڕرافە، زێڕناس بەرامبەر بە زێڕناسە
دەبێ زێڕناسی جەوهەری شت بناسێ
ئاگاداری نهێنیی چاک و خراپ بێ
نابێ وەک ئاواران وێڵی چۆڵ و هەرد بێ
وێڵ و سەرگەردان، ڕێی ون کردبێ

لەم شیعرەدا سەید براکە ئایین و سۆفیزم تێکەڵ بەیەکتری دەکا، سۆفیزم بەگشتی لە ڕەوشتی نهێنی پێکهاتووە، ئایینی یارسانیش لە ئایینە نهێنییە داخراوەکانە، بەم پێیە هەموو دەستوورەکانی لەسەر بنچینەی نهێنی دامەزراون. هەموو قسە و بۆچوون و کردەوەییێکیان بەڕەمز دەخەنە ڕوو، بەلایانەوە هەموو تاکێکی کۆمەڵ لەگەڵ گیانی کردگار بەشێکە لە «بوون، گەردوون»، هەموو کەسێک ئەوە نازانێ و هەستی پێ ناکا، یاران لە جەمخانە کۆ دەبنەوە، هەوڵ دەدەن کردگار بدۆزنەوە بۆ ئەوەی لەگەڵی تێکەڵ بن. چل کەسەکە وەک ژمارەییێکی زۆر ڕەمزی کۆمەڵە، ئەمانە دەبنە نوێنەری هەموو کۆمەڵ بۆ پیشاندانی ڕێگەی ڕاست.

***

سەید براکە «حەیدەری کوڕی مەنسووڕ» نموونەییێکی تایبەتییە وەک شاعیر لەناو ڕێبەرانی ئایینی یارسان. تاقیکردنەوە شیعرییەکانی ئەو؛ ئەدەبی ئایینی و سۆفیزمی یارسانان دەوڵەمەن دەکەن. شاعیر بەزمانێکی تێکەڵاو و وشە و تەعبیری ئاسان و سفت وێنە شیعرییەکانی دروست دەکا، کەچی بیروباوەڕی بەزۆری نهێنی و داخراوە، چونکە ئەمە لە سروشتی سۆفیزم و ئایینەکەی ئەوانە. شیعری سەید براکە لە پەروەردەییەوە (دیداکتیکی، تەعلیمی) دوورە، لەسەر ڕێوشوێنی شاعیرانی یارسانی سەدەکانی ناوەڕاست نەڕۆیشتووە. لەناو بەرهەمی ئەواندا شیعری پەروەردەیی و ئامۆژگاری جێگەی دیاری بووە.

سەید براکە یەکێکە لە نوێکەرەوەکانی ئەدەبی ئایینی یارسان لە نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەم و ناوەڕاستی ئەو سەدەیەدا.